

Hitlers drivkraft låg i judehatet

Recension av Jeffrey Herfs *The Jewish Enemy*

AV HENRIK BACHNER

Vägen till Auschwitz var utan tvekan krokig. Att den hårdföra antisemitism som präglade nazismen skulle leda till folkmord var på intet sätt självklart. Men vad var det som fick förföljelse att övergå i förintelse av Europas judar? Denna fråga har engagerat historiker och samhällsvetare under lång tid. Svaren är många, åtskilliga ytterst sofistikerade, men inget av dem uttömmande.

De tidiga och ofta förenklade intentionalistiska tolkningar som pekade på en rak linje från Hitlers tal från tidigt 1920-tal till det systematiska massdödandet under kriget ersattes så småningom av ibland komplicerande men inte sällan lika ensidiga funktionalistiska förklaringsmodeller som framställde Förintelsen som resultatet av ekonomiska kalkyler, spelet mellan rivaliserande maktcentra eller en i det moderna samhällets byråkratiska kultur och teknologiska utveckling inneboende destruktiv potential. Klyftan mellan dessa tankeskolor har sedermera överbryggats av mer syntetiserande betraktelsesätt som med olika betoningar belyser det intrikata samspelet mellan ideologiska och dynamisk-strukturella faktorer.

Frälsande antisemitism

Till de omständigheter och erfarenheter som skapade förutsättningar för Förintelsen hör det storskaliga massdödandet under första världskriget, den politiska radikaleringen – den våldsamma nationalismen, anti-marxismen, rasismen och antisemitismen – och framväxten av en modern byråkratisk kultur. Men detta historiska och politiska ramverk, närvarande inte endast i Tyskland, kan inte förklara varför den nazistiska regimen tog steget från diskriminering och utdrivning till massmord. Som visats i flera studier under senare år måste beslutet om utplåning av Europas judar förstås mot bakgrund av framför allt tre faktorer: Hitlers roll, de ideologiska övertygelser som bar upp honom och den nazistiska eliten, och andra världskriget.

Även om den nazityska politiken gentemot judarna var prövande och ryckig råder det inget tvivel om att Hitler genomgående var den

drivande kraften. Klart står också att Hitler liksom flera andra centrala beslutsfattare när det gäller judarna, trots tillfälliga taktiska avsteg, drevs av en ideologisk besatthet. Kärnan i detta tänkande var vad historikern Saul Friedländer träffande betecknat som en *frälsande antisemitism*. Detta judehat härleddes visserligen i betydande utsträckning från historiska förlagor – kristna såväl som sekulära – men innehöll en ny och mordisk dimension: den ”ariska rasens” överlevnad och blomstring förutsatte judarnas fullständiga försvinnande. Det var mer än något annat denna frälsningsantisemitism som ledde Hitler att fatta beslutet om utplåning, menar Friedländer. Med världskriget erbjöds en möjlighet att förverkliga visionen.

Friedländers analys vidareutvecklas i historikern Jeffrey Herfs nya och oavbrutet fascinerande arbete, *The Jewish Enemy. Nazi Propaganda during World War II and the Holocaust* (Harvard University Press 2006). Herf betecknar sig som moderat intentionalist. Han är fullt medveten om komplexiteten och motsägelsefullheten i den nazistiska staten och politiken – något han tidigare även belyst i boken *Reactionary Modernism* – men betonar tydligt ideologins primat hos den styrande eliten, i synnerhet vad ”judepolitiken” anbelangar. I centrum för den nya studien står just frågan *varför* – varför beslutade den nazityska regimen 1941 att bryta med tidigare politik och inleda ett försök att fysiskt utplåna alla judar i Europa?

Folkmordet och kriget

Enligt Herf måste svaret på denna fråga sökas i vad Hitler och andra framträdande ideologer och propagandister sade om ”judefrågan” inför och under kriget och under det pågående

folkmordet. Hur förbands synen på judarna med synen på kriget och på de allierades agerande? I den nazityska berättelsen om kriget och dess utveckling återfinns, menar han, de avgörande motiven för beslutet att verkställa ”den slutgiltiga lösningen”. Herf använder ett omfattande källmaterial för att belysa tänkandet. Vid sidan av Hitlers offentliga anföranden, naturligtvis fundamentala, och propagandaminister Goebbels många tal, artiklar och omfattande dagbok bygger framställningen på en minutiös genomgång av de dagliga och veckovisa pressdirektiv som rikspreschefen Otto Dietrich försåg tyska dagstidningar och tidskrifter med. Goebbels propagandaministerium och Dietrichs pressavdelning spelade en central roll för att översätta nazistisk ideologi – och framför allt Hitlers utsagor – till en sammanhållen berättelse om skeendena i Tyskland och världen. Herf menar att Dietrichs betydelse i detta sammanhang tidigare har underskattats. Denne arbetade i Hitlers omedelbara närhet, gav Führern varje morgon en nyhets-sammanfattning och vidarebefordrade därefter Hitlers uppfattningar om vilka budskap tyska medier skulle förmedla. Till de källor Herf nyttjar hör också regimkontrollerad dagspress och periodika liksom de antisemitiska väggtidningar och affischer som i Tredje riket fanns utplacerade överallt. Betydelsefull var inte minst regimens massspridda väggtidning *Die Parole der Woche* (Veckans ord).

Att den nazityska imperialismen och strävan efter *Lebensraum* inte kan separeras från rasideologin, framför allt målsättningen att omgestalta Europa och världen efter en rashierarki med ”germanerna” som härskare, har påtalats av många. Men Herf argumenterar för att relationen mellan kriget och utplåningen av judarna utifrån Hitlers perspektiv är mer intim än vad som hittills framkommit. Hans huvudtes är att världskriget i dess helhet förstods av Hitler och andra inflytelserika ideologer från början till slutet primärt som *kriget mot judarna*.

Hitlers profetia

Hera lägger stor vikt vid Hitlers ofta citerade ord från talet i riksdagen den 30 januari 1939. Vid denna tid förelåg redan planer på fortsatt expansion – i mars 1939 ockuperades resterna av Tjeckien och i september anfölls Polen. Hur stormakterna skulle komma att reagera var

dock ovisst. Mot denna bakgrund utfärdade Hitler följande varning och profetia: ”I dag tänker jag återigen vara en profet: om det skulle lyckas den internationella finansjudendomen, i och utanför Europa, att än en gång störta folken i ett världskrig, så kommer resultatet inte att bli jordens bolsjevisering och därmed judendomens seger, utan förintelsen av den judiska rasen i Europa.” Denna profetia, som Hitler under kriget vid flera tillfällen kom att upprepa både offentligt och i tal till ledande partimedlemmar, innehåller enligt Herf grundelementen i hans världsbild och nyckeln till beslutet om massmord.

Den judiska världskonspirationen

Som Herf tydligt visar utgjordes den centrala tolkningsram utifrån vilken Hitler och den ideologiska eliten i NSDAP avläste historien och uttydde samtida globala skeenden av fantasin om den judiska världskonspirationen. Med mängder av exempel och med en övertygande analys demonstrerar Herf att Hitler och hans närmaste verkligen drevs av övertygelsen att judarna kontrollerade samtliga stormakter och att ”den internationella judenheten” hotade Tysklands existens. Kommunismen och kapitalismen förstods som skenbart antagonistiska företeelser. I själva verket var de inget annat än verktyg för den judisk-bolsjevikisk-plutokratiska sammansvärjningen med dess strävan efter världsherravälde.

I pressdirektiv och tidningar hamrades in att Churchill och Roosevelt – och efter anfallet på Sovjet även Stalin – alla var marionetter för judiska intressen. Verkliga eller inbillade judar i och kring respektive administrationer identifierades som de faktiska makt-havarna. En pamflett, författad av en obskyr amerikansk-judisk journalist, som pläderade för hård bestraffning av Tyskland upphöjdes till en auktoritativ utsaga om de allierades egentliga motiv och målsättning. Tankesystemet var slutet och självbekräftande, motstridiga fakta kunde lätt förklaras som judiska manipulationer.

Att judarna kontrollerade Kreml hade alltid varit en nazistisk trossats – nonaggressionspakten med Moskva 1939-1941 illustrerar endast Hitlers taktiska flexibilitet. Churchills okuvlighet i kampen mot Tyskland blev ett bevis för judarnas makt över

Storbritannien. USA:s inträde i kriget avslöjade samma sak beträffande Amerika. Alliansen mellan Sovjet och de två västmakterna var ytterligare en bekräftelse. Världskriget förstods således som ett av judarna initierat och i hemlighet dirigerat krig mot Tyskland. Detta var naturligtvis en paranoid galenskap – ”den internationella judenheten” liksom dess omnipotens och konspirationer var hjärnspelet. Om något demonstrerade de allierade (och de neutrala) staternas ovilja att ta emot judiska flyktingar och passivitet inför Förintelsen att de europeiska och amerikanska judarna var svaga och maktlösa. Icke desto mindre, menar Herf, var det denna tankevärld som ledde fram till beslutet att utplåna judarna. Utifrån Hitlers och den nazistiska elitens sätt att läsa samtiden utgjorde ”den slutgiltiga lösningen” ett försvar mot och en bestraffning av ”världsjudendomen” som via ombud startat och eskalerat kriget mot Tyskland och eftersträvat dess undergång.

Herf pekar också på hur Hitler, Goebbels och andra gång på gång från 1941 till 1945 i offentliga och slutna sammanhang underströkt att förintelseprofetian från 1939 nu verkställdes. Om den nazistiska regimen ofta använde sig av eufemismer när det gällde detaljerna i förintelseprocessen nyttjades ett påtagligt precist och naket språk för att beskriva det öde som nu drabbade judarna. De återkommande termerna var *Ausrottung* (utrotning) och *Vernichtung* (förintelse).

Kriget som existentiell dödsstrid

Bilden av världskriget som en existentiell dödsstrid vilken endast en part, Tyskland eller judarna, skulle komma överlevande ur fortsatte att upprepas i tal och medier fram till krigsslutet. Dess betydelse för Hitler avspeglas också i hans politiska testamente, författat den 29 april 1945, dagen före hans självmord i Berlin. Kriget, förklarade han, ”önskades och anstiftades utslutande av de internationella statsmän som endera hade judiskt ursprung eller arbetade för judiska intressen.” Hans allra sista ord är signifikant nog en order till sina efterföljare att upprätthålla raslagarna och bedriva ”ett skoningslöst motstånd mot alla folks världsförgiftare, den internationella judenheten.”

Man kan önska att Herf närmare hade diskuterat växelspelet mellan den ideologiska

besattheten och den stegvisa framväxten av folkmordspolitiken, men detta till trots bidrar hans tolkning på ett viktigt sätt till att frilägga den inre logik som vägledde Tysklands agerande. Den hjälper oss också att förstå varför massmordet på judarna kom att ges en sådan prioritet, och detta ända in i det sista. Herf korrigerar med sin analys även en vanlig missuppfattning som gäller den nazistiska antisemitismen. Dess viktigaste och mest dödliga komponent var inte de rasistiska eller rasbiologiska stereotypierna utan fantasierna om judarnas illvilja, makt och konspirationer.

Samma misstag i dag

Jeffrey Herf, lärjunge till den eminente George Mosse, understryker avslutningsvis vikten av att i historiska analyser ta idéer och inte minst irrationellt tänkande och fanatisk tro på allvar. Han påpekar att inte bara dåtida observatörer utan också efterkommande forskare i alltför stor utsträckning har haft svårt att acceptera att den nazistiska regimen ofta menade vad den sade. Tendensen att översätta nazismens budskap till bekanta tankegrupper och avfärda det mest extrema som cynisk retorik eller taktiska avledningsmanövrer har kraftigt försvårat förståelsen av de motiv som ledde till folkmord. Som Herf noterar finns oroväckande nog en utbredd tendens att göra om samma misstag i dag när Iran och radikala islamister predikar en antisemitism som bär klara likheter med den Nazityskland förkunnade.

Henrik Bachner är fil dr i idéhistoria. Artikeln har tidigare publicerats i Svenska Dagbladet den 23/1 2007